

Smart-osvita, 2016 – Smart-osvita: resursy ta perspektyvy : materialy II Mizhnar. nauk.-metod. konf. (Kyiv, 23 lystopada 2016 r.) : tezy dopovidei. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2016. – 421 s.

УДК 378.011.3-051:74

Ольга Стрілець

ХУДОЖНЄ СПРИЙНЯТТЯ У СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкривається сутність та значення художнього сприйняття як важливої складової процесу розвитку високоморальної особистості, адже сприйняття мистецтва можна розцінювати як самодостатню, науково і методологічно обґрунтовану органічну частину філософії культури, всезагальних ідей філософської естетики. Проаналізовано наукове дослідження, щодо визначення «сприйняття мистецтва» провідних науковців, таких як Н. Нічкало, О. Рудницька, Л. Левчук, П. Якобсон та інших. Розкрито три часові плани художнього сприйняття за дослідженням Ю. Борева, визначено найважливіші особливості сприйняття, а також єдину ціль – виховання високодуховної особистості.

Ключові слова: художнє сприйняття, мистецтво, духовні цінності, мистецькі твори, самоспостереження, естетичні здібності, культура, очищення душі, культурологічний вплив, творче сприймання, емоційне переживання.

В статье раскрывается сущность и значение художественного восприятия как важной составляющей процесса развития высоконравственной личности, ведь восприятие искусства можно расценивать как самодостаточную, научно и методологически обоснованную органическую часть философии культуры, всеобщих идей философской эстетики. Проанализированы научное исследование, по определению «восприятие искусства» ведущих ученых, таких как Н. Ничкало, О. Рудницкая, Л. Левчук, П. Якобсон и др. Раскрыты три временные планы художественного восприятия по исследованию Ю. Борева, определены важнейшие особенности восприятия, а также единую цель - воспитание высокодуховной личности.

Ключевые слова: художественное восприятие, искусство, духовные ценности, художественные произведения, самонаблюдение, эстетические способности, культура, очищения души, культурологический влияние, творческое восприятие, эмоциональное переживание.

In the course of the year, the meaning of the meaning of the meaning of the artistic sprite is emphasized, as is the importance of the warehousing process, the development of the visceral individuality, the adherence of the secret, the mystery can be roztsinuvati yak samodostatnu, the scientific and methodological organization of the part of the philosophy of culture, the all-pervasive forms of the phy- tophic estetics. It was scientifically scientifically supplemented, dosed with the name «spryuunyattya misterstva» of scientific sciences, such as Nichkalo N., Rudnitska O., Levchuk L., Yakobson P. of the others. Rozkrito three hours of planning an artist's sprinkling for the services of Yu. Bor'ev, it is indicated that they find a special person, and takozh edinu tsil - viovannya vysokoduhovnosti specializosti.

Artistic perception is a special kind of human activity, and therefore an important phenomenon in the formation of the future teacher of fine arts. The artwork itself appears as a complex system of images, meanings, ideas and meanings, which are subject to decoding, understanding and interpretation in the process of its perception. O. Rudnitskaya points out that the characteristics of the educational level of the future teacher of fine arts are no less significant. Therefore, one of the problems of studying artistic perception is the need to study the extent of understanding by students of figurative content of art, artistic image, compositional, spatial, coloristic decisions, their ability to reason and critical perception of artistic creation.

Keywords: artiste sprijnyattya, mystetstvo, spirituality, mystic creativity, self-esteem, estetchny zdbnosti, culture, cleansing souls, culturological vplyv, creativity sprimannya, emotsyune.

Постановка проблеми. Мистецька освіта є важливою складовою усієї вітчизняної духовної культури. Її значущість протягом останніх десятиліть не лише не зменшується, а й суттєво зростає. Це пов'язано із природним процесом ускладнення і уточнення функцій, які виконує мистецтво у сучасному соціумі. Перетворення останнього з індустріального на інформаційне, що поступово відбувається, робить все більш затребуваним, що є продуктом інтелекту і духу людини. Глобальні процеси міжнародної інтеграції парадоксальним чином актуалізували питання національної своєрідності, що знаходять найбільш переконливе втілення саме у мистецтві. Мистецтво при всьому багатстві своїх барв і відтінків, здатності відповідати на запити будь-якої соціальної групи, стає незамінним чинником консолідації суспільства [Ничкало, 2011: с. 23].

Свого часу О. Рудницька наголошувала на тому, що «пошуки науково обгрунтованої системи використання мистецтва у навчально-виховному процесі неможливі поза теорією художнього сприйняття, що зумовлює успішне залучення особистості до мистецьких творів, забезпечує реалізацію їх культуротворчого впливу» [Рудницька, 2002: с. 42].

Серед різних форм людської діяльності статус художнього сприйняття особливий. У певному розумінні він навіть вирішальний, бо мистецтво живе не лише створенням нових духовних цінностей, а й незмінним відтворенням його у сприйнятті. Впливаючи на психологію і свідомість, задовольняючи допитливість і даючи пізнання, воно здатне водночас включати реципієнта в дійство, надавати йому можливість думати і спілкуватися [Левчук, 1997: с. 217].

Сприйняття мистецтва можна розцінювати не як додаток до загальних існуючих теорій, в яких розкривається сутність мистецтва, і не як розрізнені емпіричні факти почуттєвого, соціологічного чи якогось іншого характеру, виявлені у взаємозв'язках людської діяльності і мистецтва, а як самодостатню, науково і методологічно обгрунтовану органічну частину філософії культури, всезагальних ідей філософської естетики. За словами Л. Левчук, процес художнього сприйняття в широкому розумінні освоєння мистецьких цінностей за допомогою активної діяльності реципієнта має свої закони, вимагає знання «мови» мистецтва, творчої співпраці, розвинених здібностей і смаку, естетичного досвіду і психологічної зосередженості на об'єкті сприйняття. Не менш важливими є володіння концептуально-історичним підходом у сприйнятті та оцінці художніх явищ, здатність людини вдосконалювати власну почуттєву культуру, підвищувати рівень естетичного судження [Левчук, 1997: с. 219].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мистецтво як універсальна форма відображення людського буття є предметом дослідження культурологів, мистецтвознавців, філософів. Окремі аспекти

осмислення мистецтва висвітлені у працях С. Аверинцева, С. Кримського, Є. Сверстюка, В. Скуратівського, В. Татаркевича, К. Ясперса.

Дослідження художнього сприйняття висвітлені у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, В. Моляко, С. Рубінштейна, Б. Теплова, І. Страхова, Р. Арнхейма, В. Барабанщикова, М. Волкова, В. Любімова, Б. Мейлаха, С. Раппопорта, П. Якобсона та ін.

Так, поняття «творче сприймання», на думку В. Моляко, характеризує як процес (та його результат) конструювання суб'єктивно нового образу, який у більшій чи меншій ступені перетворює, змінює предмети та явища об'єктивної реальності, де перцептивний творчий образ представляє собою оригінальну сукупність нових фіксацій, відбитків, що є в наявності у даного суб'єкта, раніше сформованих образів та їх фрагментів [Моляко, 2008: с. 13].

Особливості сприймання творів мистецтва досліджували такі вчені як Л. Левчук, Д. Кучерюк, В. Павленко, О. Оніщенко, О. Рудницька.

Сприймання; почуття; фантазії – це домінуючі психічні процеси, завдяки яким створюється мистецтво і реалізується можливість його «споживання» глядачем. У парці «Психологія мистецтва» Л. Виготський описує теорію про сприйняття, почуття, уяву, фантазію та її практичне втілення у мистецькій дії. Як він зазначає, «залишається загадковим зв'язок співвідношення емоційних фактів із фантазією» [Виготський, 1998: с. 93].

Мета статті полягає у дослідженні проблеми та розкритті змісту художнього сприйняття витворів мистецтва, у вивченні останніх досягнень провідних науковців та їх застосування в системі професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Вклад основного матеріалу. Сприймання мистецтва є сокровенний, глибоко духовний, особистий, інтимний процес, що протікає в глибині свідомості людини і важко фіксується при спостереженні. Цей процес залежить від життєвого досвіду і культурно-естетичної підготовки особистості (стійкі фактори), а також від його настрою, психологічного настрою (тимчасово діючі фактори). Уперше проблема художнього сприйняття теоретично була осмислена Аристотелем в його вченні про катарсис. Художнє сприйняття мистецтва було зрозуміле ним як очищення душі за допомогою афектів співчуття і страху. Протягом довгої історії естетики теорія художнього сприйняття розвивалась в силу її складності і залежно від розвитку психології, психофізіології. Основним способом вивчення цієї проблеми залишалося самоспостереження теоретика над власними реакціями на художній твір, звіряючи зі спостереженнями сприйняття мистецтва іншими людьми. Експериментальне вивчення художньої рецепції почалося в кінці XIX ст. : слухачі словесно характеризували свої зорові враження при сприйнятті твору за допомогою питань – «відкритих» (опис власними словами своїх настроїв і асоціацій) і «закритих» (реципієнту пропонуються епітети з яких він вибирає ті, які відображають його враження). Ці досліді недостатньо розкривають

Pedagogy

складність механізму художнього сприйняття, але виявляють його індивідуальні відмінності і дві його форми: 1) власне сприйняття (розшифровка знакової системи і розуміння сенсу тексту); 2) реакція на сприйняття (лад почуттів і думок, пробуджених в душі реципієнта). Художнє сприйняття багатопланове і поєднує в собі: безпосередньо емоційне переживання; осягнення логіки розвитку авторської думки; багатство і розгалуженість художніх асоціацій, втягують все поле культури в акт рецепції.

Як зазначає Ю. Борєв, художнє сприйняття має три часові плани: рецепція справжнього (безпосередньо сприйняття зображеного на полотні), рецепція минулого (безперервне порівняння з уже прослуханих, баченим; в живописі – домислювання подій, що передують зображеним) і рецепція майбутнього (передбачення на основі проникнення в логіку руху художньої думки подальшого її розвитку: уявлення про наслідок в образотворчому мистецтві) [Борєв, 1988: с. 273].

Художнє сприйняття характеризується загальними закономірностями сприйняття як відображення предметів і явищ у сукупності всіх їхніх властивостей і частин при безпосередньому впливі на органи чуттів. Найважливіші особливості сприйняття – чуттєва безпосередність, цілісність, усвідомленість, «переживання предмета» – є неодмінними в художньому сприйнятті. Останнє вимагає відповідних навичок і розвитку здібностей, воно залежить від психологічних та деяких інших, в тому числі соціальних, морально окреслених, передумов.

Праця реципієнта по осмисленню художнього образу – один з чинників естетичної насолоди. Спрощення художнього твору призводить до полегшення його рецепції, що, в свою чергу, веде до зниження естетичної насолоди. Ускладнення мистецького витвору, навпаки, підвищує складність художнього сприйняття, знижує розуміння твору, але великі рецепційні зусилля обумовлюють зростання художньої насолоди. Справді високе мистецтво завжди знаходить точну міру взаємовідношення двох протилежних тенденцій: доступності та гедоністичної потенції мистецького твору.

Л. Левчук вважає, що сприйняти твір мистецтва – це означає проникнути в таїну його багаточисленних семантичних відтінків настільки, щоб проїнятися емоційністю і уявою, співпереживати, тобто перетворити інформативний процес у творчо продуктивний. Крім того, увесь складний психофізіологічний механізм сприйняття і «бачення» художності як такої у мистецтві не залишається ізольованим від культурного і соціального середовища, його впливу на поведінку індивіда. Тобто він настільки ж детермінований передумовами щодо характеру сприйняття світу людиною, наскільки визначальними залишаються закони чуттєвої диференціації відношень з навколишнім середовищем, включаючи світ художніх цінностей [Левчук, 1997: с. 220].

Маючи власні закони та особливості, сприйняття мистецтва входить у більш загальну систему його розуміння і сутності, відображаючи і несучи в собі інші різнобічні елементи культури. Осягнення їх органічної цілісності, своєрідної перехідності з однієї якості в іншу надає можливості зрозуміти природу сприйняття мистецтва в найрізноманітніших його проявах.

Слід передусім зазначити, що сприйняття мистецтва найнезаперечнішим чином входить у контекст функцій і впливу художньої культури на процес формування масової суспільної і особистісної самосвідомості, збереження і витончення естетичних потреб, концентрації творчої енергії в індивіді. Торкаючись функцій мистецтва в їх розгалуженому багатоаспектному значенні, ми тим самим більше акцентуємо увагу на можливостях мистецтва як суспільно впливової інституції і лише опосередковано передбачаємо самий факт сприйнятності його. Коли ж ми звертаємося до безпосередньо розгорнутого розуміння сприйняття мистецтва, то на перший план виходить розкриття сутності суб'єкта сприйняття, його психологічний стан з усіма інтелектуальними, емоційними, продуктивно-творчими виявами. Адже сприйняття – це ще не кінцевий підсумок впливу мистецтва, а важлива його передумова: можуть так і залишатися нездійсненими задум митця чи його наміри, якщо не відбулося цього завершального акту у повному розумінні – не просто репродукованого повторення, пасивного наслідування, досягнення справжності мистецтва в тому іншому, хто є реципієнтом, тобто естетичним суб'єктом художньої співтворчості.

Художнє сприйняття мистецького твору дуже складений й одночасно цілісний процес. П. Якобсон у праці «Психологія художнього сприйняття» висловлює думку про те, що окремі елементи художнього твору в складному контексті сприйняття з'єднуються і виступають у вигляді певних цільностей, частин закінченого твору, що «укладаються в систему образів, в систему різносторонньо даного предмету мистецтва». Сприйняття витворів мистецтва може досягати різного ступеня складності і повноти. Таке сприйняття, залежить, перш за все, від автора твору, адже він намагається вплинути на свідомість глядача, доторкнутись до його серця, змінити настрій. Все в творі: і його назва, і структура, і система художніх образів, і арсенал засобів художньої виразності – спрямоване на вирішення цієї стратегічної задачі автора. «Витвір мистецтва прагне впливати всім комплексом своїх засобів на духовний світ людини і притому за допомогою того спеціально побудованого віддзеркалення життя, яке в ньому відбите» [Якобсон, 1964: с. 35].

Вінсент Ван Гог – найвідоміший нідерландський художник постімпресіоніст, творчість якого увійшла до скарбниці досягнень світової художньої культури, сам дивувався захопленістю і навіть одержимістю свого проникнення у співпереживанні, якщо зустрічався зі справжнім великим мистецтвом, яке імпонувало його уподобанням. Реципієнт дивиться очима

художника на по-новому відкритий перед ним знайомий і водночас незнайомий дивовижний світ. Але для того щоб це відбулося, мають бути не заклинання чи якісь прописні доводи – митець ніби відходить убік, залишаючись поза власним творінням, зводячи його віч-на-віч з тим, кому належить сприймати і оцінювати, вживаючись в саме мистецтво – це своєрідний процес його другого народження [Левчук, 1997: с. 223].

Сприйняття – це складний когнітивний процес, пов'язаний з пізнавальною діяльністю особистості. Сприйняття разом із процесами відчуття забезпечує безпосередньо – чуттєву орієнтацію людини в оточуючому світі, воно пов'язане з мисленням, пам'яттю, увагою. У процесі сприйняття мистецьких творів відбуваються не тільки зорово-чуттєві процеси, а також осмислення тематики витвору, тлумачення побаченого, аналіз і синтез художніх вражень від творів та їх інтерпретація. Мистецтво має особливий вплив на людську свідомість, воно допомагає глибше мислити, аналізувати, духовно відчувати світ, а також навіть змінюватись (змінювати своє ставлення до світу, до людей).

Художнє сприйняття мистецтва формується на протязі усього життя людини, адже вся історія свідчень сприйняття творів мистецтва доводить, наскільки важливим є досвід попередніх знань, постійний саморозвиток, формування естетичної культури, духовне вдосконалення особистості у знанні надбань світової художньої творчості.

Євроінтеграція сучасної системи освіти в Україні потребує, зокрема у майбутніх учителів образотворчого мистецтва, активізацію творчого потенціалу зміни ідеалів, розвитку художнього сприйняття і художнього смаку, ціннісних орієнтацій у сфері мистецтва. Необхідно зазначити, що у формуванні творчої особистості надзвичайно важливим є «художнє сприйняття», адже воно є основою культури і моральності майбутнього учителя образотворчого мистецтва. Мистецтво і мораль мають єдину ціль – виховання високодуховної особистості.

Висновки. Художнє сприйняття є особливим видом людської діяльності, а отже важливим феноменом у становлення майбутнього учителя образотворчого мистецтва. Саме художній твір постає у вигляді складної системи образів, значень, ідей і смислів, які підлягають розшифровці, розумінню та інтерпретації в процесі її сприйняття. О. Рудницька зазначає те, що не менш значущими є характеристики освітнього рівня майбутнього учителя образотворчого мистецтва. Адже навіть у тих, у кого спостерігається яскрава емоційність сприйняття мистецтва, певний брак спеціальних знань і умінь заважає усвідомити емоційні враження, зрозуміти естетичну досконалість і своєрідність мистецького витвору. Тому з проблем дослідження мистецького сприйняття йдеться про необхідність вивчення міри розуміння студентами образного змісту мистецтва, художнього образу, композиційних, просторових, колористичних рішень, їхньої здатності до міркування й критичного сприйняття мистецького витвору.

ЛІТЕРАТУРА

- Борев, 1988* – Борев Ю. Б. Эстетика: – 4-е изд., доп. / Ю. Б. Борев. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
- Левчук, 1997* – Левчук Л. Т. Эстетика: підручник / Л. Т. Левчук., Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; за заг. ред. Л. Т. Левчук. – К.: Вища шк., 1997. – 399 с.
- Моляко, 2008* – Моляко В. О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко. – Ж.: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 12. – Вип. 5. – Ч. I. – С. 7-14.
- Рудницька, 2002* – Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька / Оксана Рудницька. –К., 2002. – С. 319.
- Рудницька, 2002* – Рудницька О. П. Діалектика художнього сприйняття // Педагогіка загальна та мистецька / О. Рудницька. – К., 2002. – С. 89–115.
- Савченко, 2008* – Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 626–627.
- Творчий розвиток особистості засобами мистецтва: Навчально-методичний посібник / за ред., передмова Н. Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – 280 с.*
- Якобсон, 1964* – Якобсон П. М. Психологія художественного восприяття / П. М. Якобсон. – М.: Искусство, 1964. – С. 285.

REFERENCES

- Boriev, 1988* – Boriev Yu. B. Estetyka: – 4-e yzd., dop. / Yu. B. Boriev. – M.: Polytyzdat, 1988. – 496 s.
- Levchuk, 1997* – Levchuk L. T. Estetyka: pidruchnyk / L. T. Levchuk., D. Yu. Kucheriuk, V. I. Panchenko; za zah. red. L. T. Levchuk. – K.: Vyshcha shk., 1997. – 399 s.
- Moliako, 2008* – Moliako V. O. Kontseptsiia tvorchoho sprymannia / V. O. Moliako // Aktualni problemy psykhologii: Problemy psykhologii tvorchosti: Zb. nauk. prats / za red. V. O. Moliako. – Zh.: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka, 2008. – T. 12. – Vyp. 5. – Ch. I. – S. 7–14.
- Rudnytska, 2002* – Rudnytska O. P. Pedahohika: zahalna ta mystetska / Oksana Rudnytska. –K., 2002. – S. 319.
- Rudnytska, 2002* – Rudnytska O. P. Dialektyka khudozhnoho spryniattia // Pedahohika zahalna ta mystetska / O. Rudnytska. – K., 2002. – S. 89–115.
- Savchenko, 2008* – Savchenko O. Ya. Osobystisno oriientovane navchannia / O. Ya. Savchenko // Entsyklopediia osvity / Akademiia ped. nauk Ukrainy; [holovnyi red. V. H. Kremen]. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – S. 626–627.
- Nychkalo, 2011* – Tvorchy rozvytok osobystosti zasobamy mystetstva: Navchalno-metodychni posibnyk / za red., przedmova N. H. Nychkalo. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2011. – 280 s.
- Yakobson, 1964* – Yakobson P. M. Psykholohiia khudozhestvennoho vospriyatia / P. M. Yakobson. – M.: Yskusstvo, 1964. – S. 285.